

Ortaokul Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Empati Becerisi Açısından İncelenmesi

Çiğdem KAN¹

Zehra TEBİŞ²

Gönderim Tarihi: 11.07.2022

Yayın Tarihi: 31.12.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Öz

Eğitim sistemleri, içinde yaşanılan toplum, çevre ve küreselleşen bir dünya için daha duyarlı vatandaşları yetiştirmeyi hedeflemelidir. Bu duyarlılığı kazandırma da empati becerisine ihtiyaç duyulmaktadır. Empati, kişinin olaylara, başkasının bakış açısından bakarak anlamaya çalışması olarak tanımlanabilir. Bu çalışmanın amacı, 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda bir beceri olarak yer alan empati becerisinin ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında yer verilme durumunu ortaya koymaktır. Bu amaç kapsamında Millî Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu kararıyla 2020-2021 eğitim-öğretim yılında ortaokullar da okutulmak üzere ders kitabı olarak kabul edilen özel yayınevlerine ait 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitapları incelenmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, 2020-2021 Eğitim-Öğretim yılında, 6. sınıf ders kitaplarında empati becerisine hiç yer verilmediği; 5 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında ise empati becerisine yeteri kadar yer verilmediği görülmüştür. Empati kelimesi ise, 5 ve 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer almazken, 7. sınıf ders kitaplarında yer verildiği tespit edilmiştir. Çalışmanın bulguları doğrultusunda öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Empati, Empati Becerisi, Sosyal Bilgiler, Sosyal Bilgiler Ders Kitapları.

Examination of Secondary School Social Studies Textbooks in terms of Empathy Skill

Abstract

Education systems must aim to raise more sensitive citizens for the society that we live in, the environment and a globalising world. Empathy skills are needed to help gain this sensitivity. Empathy can be defined as standing in somebody's shoes and having that person's perspective when considering a subject. This study aims to reveal the situation of including the empathy skill, which takes place as a skill in the 2018 Social Studies Curriculum, in the secondary school Social Studies Textbooks. Within the scope of this purpose, 5th, 6th and 7th grade Social Studies textbooks of private publishing houses, which were accepted by the decision of the Ministry of National Education, Board of Education as textbooks to be taught in secondary schools in the school year of 2020-2021, were examined. Document analysis method of qualitative research approach was used in this study. As a result of the study, it was found that the empathy skill was not included in the 6th grade textbooks, and it was not adequately included in the 5th and 7th grade Social Studies textbooks in the school year of 2020-2021. On the other hand, the word empathy was not mentioned in the 5th and 6th grade Social Studies textbooks whereas it was mentioned in the 7th grade Social Studies textbooks. Recommendations were presented in line with the findings of the study.

Key Words: Empathy, Empathy Skill, Social Studies, Social Studies Textbooks.

¹ Sorumlu Yazar: Çiğdem KAN, Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, Türkiye, ckan@firat.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-8513-7740

² Zehra TEBİŞ, Van Mektebim Koleji Sosyal Bilgiler Öğretmeni, Türkiye, zehratebis_@outlook.com, ORCID ID: 0000-0001-6386-1690

Giriş

Günümüz dünyasında gittikçe daha çok farklılığın bir arada yaşamak durumunda olduğu bir süreç yaşanmaktadır. Değişen toplumsal değerlerle beraber evrensel değerlerin eskiye nazaran daha çok öne çıktığı görülmektedir. Eğitim alanı da yaşanan değişim ve gelişmelerden etkilenen ve revizyon yaşanan bir alan olmaktadır. “Bu revizyon sürecinde günümüzün eğitim anlayışını temsil eden Yapılandırmacı Yaklaşım dikkate alınmış ve öğretim programları başta olmak üzere öğrenme-öğretme süreçleri bu doğrultuda yeniden yapılandırılmıştır” (Tural, 2016). Yapılandırmacı yaklaşım, öğreneni merkeze alan, tüm öğrenme süreci boyunca öğrenenin aktif olduğu çağdaş eğitimi temel alan bir yaklaşımdır (Chen, 2003). Yapılandırmacı yaklaşımda, öğrenen bilgiyi bekleyen pasif kişi değil, bilgiyi işleyen, öğrenme sürecine aktif katılım gösteren ve bilgiyi oluşturan kişidir (Sağlam ve Bilgili, 2010). Yapılandırmacı eğitim sistemi ile beraber eğitimde mevcut olan geleneksel bakış açısı değişmiş ve yeni yöntem ve teknikler ile eğitim sistemi revize edilmiştir. Geleneksel eğitim anlayışında, eğitim ve öğretimin merkezi öğretmen olarak algılanırken, günümüz eğitim sistemlerinde öğrenci odak noktası olarak görülmektedir. Öğrencinin bilişsel, duyuşsal ve fiziksel olarak gelişimi eğitim- öğretimin temel amacı haline gelmiştir. Öğretmen artık sınıfta bilgi aktarıcısı olarak yer alan bir rolden çıkıp, öğrencinin duyuşsal ve bilişsel farklılıklarını önemseyerek, öğrenci ile daha yakın, ona rehberlik eden, öğrenmesine yol gösteren bir rodedir. Öğrenci ise, sadece bilgiyi alan, ezberleyen değil, kendisinin farkına varan, yeteneklerinin ve becerilerinin farkında olarak, öğrenme sürecinde bilgiyi kalıcı hale getirebilecek, günlük yaşamında öğrendiklerini uygulayabilecek bir rolde yer almaktadır. Tüm bu süreçlerde öğretmenin öğrencisini tanıması oldukça önemlidir.

Sosyal bilimlerin kazanımlarının disiplinler arası bir yaklaşımla, öğrencinin bireysel farklılıkları, ilgileri ve yeteneklerinin göz önüne alınarak öğretildiği bir ders olan Sosyal Bilgiler, içerik bakımından yapılandırmacı yaklaşıma oldukça uygun bir derstir. Öğretim programları içerisinde oldukça önemli bir yere sahip olan sosyal bilgiler dersinin, yeni değer, beceri ve değişen eğitim anlayışından etkilenmemesi düşünülemez. Sosyal Bilgiler’in en kapsamlı amacının, “etkili vatandaş” yetiştirmek olduğu düşünüldüğünde, bu amacın gerçekleştirilmesi için öğrencilerin yaşam pratiklerinde uygulayabilecekleri bilgi ve becerileri kazanmaları gerektiği vurgulanmaktadır (Yazıcı, 2006; Sağlam ve Bilgili, 2010; Safran, 2014).

Öğretim programlarında, gittikçe daha önemli bir yer tutan becerilerin bu denli önem kazanmasının nedeni olarak, dünya genelinde niteliksel olarak daha donanımlı ve bilgiyi kullanabilen bireylere olan ihtiyaçların artması olarak ifade edilebilir. Etkin vatandaşlar yetiştirmeyi amaçlayan sosyal bilgiler dersinin öğrencilere bu amaç çerçevesinde bilgi, beceri ve değerleri kazandırması beklenmektedir. sosyal bilgiler dersi çerçevesinde bilgi ve becerileri kazanan öğrenciler, günlük yaşamlarında karşılaştıkları problemlere çözüm üretebilecektir. Böylece yapılandırmacı yaklaşımın da esas aldığı gibi öğrenci bilgiyi alan kişi olmaktan çıkıp, bilgi üretebilen bir noktaya gelecektir.

“Sosyal Bilgiler dersinin temel yaklaşımına bakıldığında; bilgiyi üretmek ve kullanmak için gerekli beceri, kavram ve değerlerle öğrenciyi donatarak etkin vatandaş yetiştirmek ve hayata hazırlamaktır” (Çelikkaya vd., 2019). “İletişimin gelişmesi ve bilgi patlamasıyla birlikte, değişen ve gelişen dünyada, etkili ve verimli vatandaşlar yetiştirmeyi amaç edinen Sosyal Bilgiler dersinin iki kapak ve dört duvar arasında bilginin aktarımı olarak değil; öğrencinin bilgiyi elde etmesi, bilimsel ve sistematik düşünme becerilerini kazanması olarak öğretilmesi gerekmektedir” (Gelen, 2002). Eğitim sistemi gelişen ülkelerde, yapısalcı eğitim kuramı çerçevesinde, geleneksel eğitim modelinden uzaklaşarak öğrencinin merkeze alındığı, öğrencinin istek ve ihtiyaçlarının öne

çıkarıldığı bir sistem oluşturulmuştur. Bu sistemde etkinlik merkezli bir öğretim yapılırken, empati ve iletişim becerileri gelişmiş öğrenciler yetiştirmek hedeflenmektedir (Keskin,2007).

Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda kazandırılması hedeflenen becerilerden biri olan empati becerisi, karşımızdaki kişiyi anlayabilme, onun gibi bakabilme ve hissetme çabası olarak tanımlanmaktadır. Empati, yabancı olduğumuz yaşamı anlamaya çabalarken karşımızdaki kişinin duygu ve düşüncelerini onun bakış açısından anlama çabasıdır (Alım ve Elikesik, 2013). Empati insan ilişkilerinde, bireylerin birbirlerinin davranışlarını, fikirlerini daha iyi analiz etmelerini, birbirlerinin duygularını daha iyi anlayarak, fark etmelerini sağlamaktadır. Empati kavramı yerine “duygudaşlık” kavramını kullanan Kasatura, empatiyi; karşımızdaki kişinin duygularını anlayarak ve hissederek onunla bağ kurma şeklinde açıklamıştır (Kasatura, 1998). Empatinin sadece insan ilişkilerinde değil aynı zaman da bireylerin diğer canlılarla olan ilişkilerinde de etkisi büyüktür. Bireylerin empati kurma becerisi ile canlılara karşı daha duyarlı davranışlar geliştirmeleri ve doğanın korunması açısından da olumlu bir bilinç oluşturmaları hedeflenmektedir (Schultz, 2000).

“Bu anlamda, empatinin öğrenciye/bireye kazandırabileceği duyarlılık, hoşgörü, yardımseverlik, demokratik kişilik, sosyal olay ve durumları geniş bir perspektiften görebilme gibi kişisel özellikler demetinin genişliği ve bu kazanımların yaşanılan toplumdaki bireyler arası ilişkilerin kalitesine yapacağı etkilerin derinliği onu yeni kuşaklara kazandırılması gereken bir beceri olarak öne çıkarmaktadır. Pek çok öğretim strateji ve yöntemi öğrencinin daha çok bilişsel becerilerinin geliştirilmesine yoğunlaşırken, empati, yapısı gereği hem bilişsel hem de karşısındakinin ve kendisinin duygularını tanımasına ortam hazırlaması nedeniyle duyuşsal gelişime de katkıda bulunmaktadır” (Kabapınar, 2005).

Öğretmenlerin, derste empati becerisini geliştirmeye yönelik etkinlikler yapması öğrencilerini daha iyi tanımalarını, duygu durumlarını fark etmelerini, öğrencilerini olaylar karşısında gösterdikleri tavırlarını gözlemlemelerini sağlayacaktır (Kabapınar, 2005). Bu nokta da, gerek öğretim programlarına gerekse bu programların uygulayıcısı olan öğretmenlere büyük sorumluluklar düşmektedir. Öğretmenlerin öğrencilerini daha iyi tanımaları, onların kişisel farklılıklarını göz önüne alarak onlara yaklaşımları, ilgi ve yeteneklerini keşfedebilmeleri de yine öğrencileri ile kuracakları empati becerilerine bağlıdır. Etkin vatandaşların yetiştirilmesini hedefleyen sosyal bilgiler dersinde empati becerisinin öğrencilere kazandırılması verilen eğitim-öğretimin kalitesini artıracaktır (Uymaz ve Çalışkan,2008).

Tüm bu açıklamalardan yola çıkıldığında, Sosyal bilgiler öğretim programı kapsamında yer alan empati becerisinin, duyarlı ve olumlu iletişim kurabilen nesillerin yetişmesi için oldukça önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Sosyal bilgiler dersi kapsamında kullanılan en önemli materyallerden biri ders kitaplarıdır. Bu nedenle dersin amaçlarına ulaşabilmesi için nitelikli ders kitaplarının hazırlanması oldukça önemlidir. Öğrenme-öğretme sürecinde yaygın olarak kullanılan ders kitapları, günümüzde gelişen teknolojiye rağmen sınıf içerisindeki önemini hala korumaktadır (Kaya ve Önal, 2004). Ders kitabı, “belli bir dersin (sosyal bilgiler, matematik vb.) öğretimi için ve belli bir düzeydeki (İlkokul 1, ortaokul 7 gibi) öğrencilere yönelik olarak yazılan; içeriği öğretim programına uygun olan, incelemesi yapılmış ve onaylanmış temel kaynak” olarak tanımlanmaktadır (Gülersoy,2013).

Ders kitapları Öğretim Programı'nın amaç ve yetkinliklerine uygun olarak hazırlanan ve bireylerin toplumda aktif ve etkin olmasını sağlayacak bilgi, beceri ve değerlere sahip olmasını hedefleyen materyallerdir (Büyükalın, 2003). Ders kitapları, öğrencilerin öğrenmelerini belirlerken aynı zaman da öğretmenlerin öğreteceklerini de etkilemektedir. Birçok öğretmen Öğretim Programı'na bakmadan, öğrenme-öğretme etkinliklerini ders kitaplarına göre hazırlamaktadır. Bu durum ders kitaplarını daha da önemli hale getirmektedir (Önal ve Kaya, 2004). Öğretim materyalleri içerisinde

bu denli önemli bir yere sahip olan ders kitaplarının, öğretim programlarının amaçlarına uygun olarak ve öğretim programlarının içeriğini yansıtmaları oldukça önemlidir (Pehlivan ve Kolaç, 2016).

İlgili literatür incelendiğinde, sosyal bilgiler ders kitaplarının incelenmesine yönelik çalışmalar bulunmaktadır (Kılıç, 1999; Uzun Turan, 2003; Yıldız, 2005; Karabacak ve Turan, 2007; Taş, 2007; Özer ve Allahverdi, 2009; İncekara ve Karatepe, 2010; Akbuğa, 2010; Nalçacı, 2011; Hayırsever ve Kısakürek, 2014; Ertürk ve Güler, 2017; Koca ve Daşdemir, 2017; Öztürk ve Öğreten, 2017). Yapılan bu çalışmalar çoğunlukla öğrenci, öğretmen ve öğretmen adaylarının görüşlerini ortaya koymaya yöneliktir.

Sosyal bilgiler ders kitaplarının beceriler açısından incelendiği çalışmalarda da, empati becerisine yönelik bulgular elde edilmiştir. Çelikkaya ve Kürümlüoğlu (2017), çalışmalarında sosyal bilgiler Ders kitaplarında yer alan yedi tema ve yirmi bir alt temayı incelemiştir. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada, becerilerin kitaplarda yer alma durumu ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışma da elde edilen bulgularda, empati becerisine sadece 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer verildiği ortaya konulmuştur.

Aydemir (2017), çalışmasında nitel araştırma yöntemini kullanarak ders kitaplarını beceriler açısından incelemiştir. Çalışma sonucunda ders kitaplarında yer alan etkinliklerin becerilerin tamamını kapsamadığı, becerilerin ünitelere eşit dağıtılmadığı, ders kitaplarında becerilere yer verilirken öğrencilerin gelişim düzeylerinin göz önüne alınması gerektiği ve ders kitaplarının beceriler açısından geliştirilip öğretim programına göre revize edilmesi gerektiğini ortaya konulmuştur.

Altay (2020) tarafından yapılan çalışma da, 2020-2021 yılında sosyal bilgiler derslerinde ortaokulda okutulan ders kitaplarında becerilerin yer alma durumu incelenmiştir. Çalışma da 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında empati becerisine hiç yer verilmediği, 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında ise en fazla yer verilen becerilerden birinin empati becerisi olduğu ortaya konulmuştur.

Yapılan araştırmalar incelendiğinde, ders kitaplarında becerilere yeterince yer verilmediği görülmektedir. Bu çalışmadan elde edilen verilerin alan yazında yer alan eksikliklere katkı sağlayacağı söylenebilir.

Araştırma Problemi

Bu çalışmada, ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında empati becerisine hangi düzeyde yer verilmiştir? sorusuna yanıt aranmıştır.

Alt Problemler

Bu çalışmada, aşağıda yer alan sorulara cevap aranmıştır;

1. 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında, empati becerisine yer verilme durumu nasıldır?
2. 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında, empati becerisine yer verilme durumu nasıldır?
3. 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında, empati becerisine yer verilme durumu nasıldır?
4. 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında, empati kelimesinin kullanılma sıklığı hangi düzeydedir?

Yöntem

Araştırmanın Deseni

Bu çalışmanın amacı, 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı kapsamında 2020-2021 yılında yayınlanan Ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarının da (5,6 ve 7. sınıf) empati becerisine yer verilme durumunu belirlemektir. Sosyal bilgiler ders kitaplarının incelendiği bu çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden olan doküman analizi deseni kullanılmıştır. Belge tarama olarak da ifade edilen doküman analizi, araştırılması hedeflenen olay, olgu ve konu ile ilgili bilgi içeren yazılı ve basılı materyallerin okunması ve incelenmesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Doküman analizi deseni, elde edilen yazılı dokümanların içeriklerinin incelendiği, tarafsız ve tutarlı, sistematik bir şekilde yorumlandığı bir nitel araştırma yöntemidir (Wach, 2013). Doküman analizi deseni ile araştırma yapılan konu ile ilgili gözlem ve görüşme yapılmadan, belge inceleme yoluyla bilgi elde edilmektedir. Bu sayede araştırmacı zamandan tasarruf edebilmektedir.

“Eğitim alanında eğitim programları, ders içerikleri, bir eğitimin etkililiği ve eğitim uygulamaları doküman analizi yöntemiyle araştırılabilir. Örneğin, belirli bir zaman aralığında eğitimle ilişkili bir konuda hazırlanmış tezler, kitaplar veya makaleler analiz edilerek konu hakkında bilgi elde edilebilmektedir” (Sak, Şendil ve Nas, 2021). Bu çalışma da, sosyal bilgiler dersinde materyal olarak kullanılan ders kitapları incelendiği için doküman analizi deseni kullanılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada, veri toplama aracı olarak 2020-2021 eğitim-öğretim yılında ortaokullarda okutulan 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitapları kullanılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı tüm okullarda kullanımına izin verilen bu ders kitaplarının 5. ve 6. sınıflarda iki farklı yayınevinden olmak üzere ikişer tane, 7. sınıflarda ise üç farklı yayınevinden olmak üzere üç tane olduğu tespit edilmiştir.

Bu ders kitapları arasından, çalışma da kullanılmak üzere her bir sınıf düzeyini temsil etmek için tesadüfi örneklem yoluyla bir, toplamda üç adet kitap seçilmiştir. Patton (2018), tesadüfi örneklemin çalışma konusu için belirlenmiş bir örneklemden yola çıkarak, konu hakkında daha geniş bir genelleme yapmaya imkân verdiğini ifade etmiştir (Akt: Altay, 2020).

Araştırma da doküman olarak kullanılan ders kitapları Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Çalışma da Doküman Olarak Kullanılan Ders Kitapları

Sınıf	Yazar -Yazarlar	Yayınevi
5	Seçil Büket HARUT	Ata Yayıncılık
6	Erhan ŞAHİN	Anadol Yayıncılık
7	Hikmet AZER	Ekoyay

Verilerin Analizi

5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının, empati becerisi açısından incelenmiş olduğu bu çalışma da elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Betimsel analiz, çeşitli veri toplama teknikleri ile elde edilen verilerin daha önceden belirlenmiş temalara göre özetlenmesi ve yorumlanmasını içeren bir nitel veri analiz türüdür (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Betimsel analizde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır.

Çalışmada, doküman olarak kullanılan ders kitaplarında empati becerisine dair ifadelerin, etkinliklerin görselleri de çalışmaya dahil edilmiştir. Öğrenme alanlarında empati becerisine ait

metinler incelenmiştir. İncelenen kitaplarda yer alan metinlerde ve öğrenme alanlarındaki değerlendirme sorularında “empati” kelimesinin ne sıklıkta kullanıldığı tespit edilmiştir. Elde edilen tüm veriler tablo haline getirilerek, her bir sınıf düzeyinde sunulmuştur. Çalışma 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan tüm öğrenme alanlarını, metinlerini, öğrenme alanlarının değerlendirme sorularını kapsamaktadır. Ders kitaplarında yer alan öğrenme alanı kapakları çalışmaya dâhil değildir. Çalışmanın analiz birimini ise öğrenme alanları, ders kitabında yer alan metinler ve değerlendirme soruları oluşturmaktadır. Çalışma da geçerlik ve güvenilirliğinin sağlanması için ele alınan ders kitapları araştırmacı tarafından birden fazla kere okunmuş ve ders kitapları bir alan uzmanı tarafından da incelenmiştir. Nitel araştırmalarda, çalışmanın geçerlilik ve güvenilirliğin sağlanması, elde edilen verilerin olduğu gibi tarafsız ve anlaşılır aktarılmasına bağlıdır (Yıldırım ve Şimşek,2013). Elde edilen veriler araştırmacı tarafından anlaşılır bir biçimde yorumlanmıştır. Konu ile ilgili alanyazını taranmıştır.

Bulgular

2020-2021 Eğitim-Öğretim yılında, ortaokul 5, 6 ve 7. sınıf kademelerinde sosyal bilgiler ders kitaplarında empati becerisinin yer verilme durumunun incelendiği bu çalışma da, elde edilen bulgular bu bölümde yer almaktadır. Elde edilen bulgular, dört alt probleme göre sınıflandırılarak verilmiştir.

4.1. Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Empati Becerisine Yer Verilme Durumu

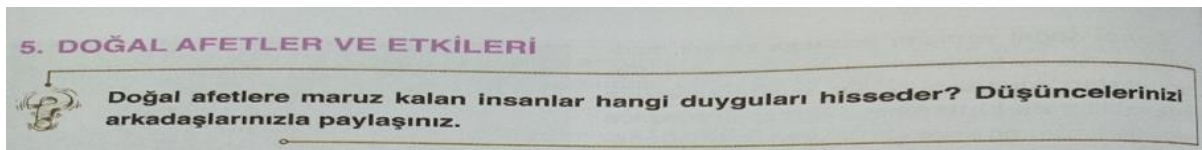
5. sınıf Sosyal bilgiler ders kitabında empati becerisiyle ilgili bulgular Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Empati Becerisinin Dağılımı

Öğrenme Alanları							
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
	Birey ve Toplum	Kültür ve Miras	İnsanlar, Yerler ve Çevreler	Bilim, Teknoloji ve Toplum	Üretim, Dağıtım ve Tüketim	Etkin Vatandaşlık	Küresel Bağlantılar
5. sınıf	-	-	1	-	-	1	-

Tablo 2 incelendiğinde, 2020-2021 yılında okullarda okutulan 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında empati becerisine İnsanlar, Yerler ve Çevreler öğrenme alanında 1 ve Etkin Vatandaşlık öğrenme alanında da 1 defa yer verildiği görülmektedir.

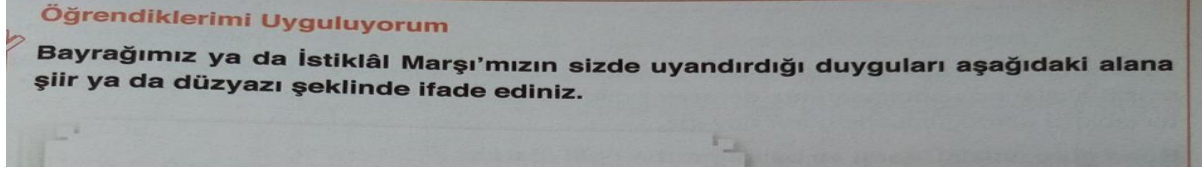
Aşağıdaki görsellerde, 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında empati becerisinin yer aldığı metin veya değerlendirme sorularının görselleri de verilmiştir. Beşinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında İnsanlar, Yerler ve Çevreler öğrenme alanında sayfa 82’de empati becerisine yönelik ifadenin yer aldığı görsel 1 verilmiştir.

Görsel 1. Empati Becerisine İlişkin Ders Kitabında Yer Alan Soru Etkinliği

Görsel 1’de yer alan soru da “..... insanlar hangi duyguları hisseder?” sorusu ile öğrencilerin doğal afetlere maruz kalmış bireylerle empati kurmaları amaçlanmıştır.

Beşinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında Etkin Vatandaşlık öğrenme alanında empati becerisine yönelik sayfa 157’de Öğrendiklerimi Uyguluyorum kısmında öğrencilere bir etkinlik verilmiştir. Söz konusu etkinlik Görsel 2’de verilmiştir.

Görsel 2. Empati Becerisine İlişkin Ders Kitabı Etkinliği

Görsel 2’de görüldüğü gibi öğrencilerde uyanan duyguları yazmalarını istenerek duygusal bir empati kurmaları istenmiştir.

4.2. Altıncı Sınıf Sosyal bilgiler Ders Kitabında Empati Becerisine Yer Verilme Durumu

Altıncı sınıf sosyal bilgiler ders kitabında empati becerisiyle ilgili elde edilen bulgular Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Altıncı sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Empati Becerisinin Dağılımı

Öğrenme Alanları							
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
	Birey ve Toplum	Kültür ve Miras	İnsanlar, Yerler ve Çevreler	Bilim, Teknoloji ve Toplum	Üretim, Dağıtım ve Tüketim	Etkin Vatandaşlık	Küresel Bağlantılar
6. sınıf	-	-	-	-	-	-	-

Tablo 3 incelendiğinde, 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında öğrenme alanlarının hiçbirinde empati becerisine yer verilmediği görülmektedir. Ayrıca incelenen 6. sınıf ders kitabında yer alan metin veya ünite sonu değerlendirme sorularında da empati becerisinin yer almadığı tespit edilmiştir.

4.3. Yedinci Sınıf Sosyal bilgiler Ders Kitabında Empati Becerisine Yer Verilme Durumu

7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında empati becerisine yönelik elde edilen bulgular Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Yedinci Sınıf Sosyal bilgiler Ders Kitabında Empati Becerisinin Dağılımı

Öğrenme Alanları							
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
	Birey ve Toplum	Kültür ve Miras	İnsanlar, Yerler ve Çevreler	Bilim, Teknoloji ve Toplum	Üretim, Dağıtım ve Tüketim	Etkin Vatandaşlık	Küresel Bağlantılar
7. sınıf	6	-	1	-	-	-	-

Tablo 4'e göre, 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında 1. öğrenme alanı olan Birey ve Toplum öğrenme alanında empati becerisi altı defa işlenmiştir. 3. öğrenme alanı olan, İnsanlar, Yerler ve Çevreler öğrenme alanında ise empati becerisine bir defa yer verilmiştir. Tablo 4 incelendiğinde, 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında empati becerisine toplam 7 defa yer verildiği görülmektedir. 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında geriye kalan öğrenme alanlarında (Kültür ve Miras, Bilim, Teknoloji ve Toplum, Üretim, Dağıtım ve Tüketim, Etkin Vatandaşlık, Küresel Bağlantılar) empati becerisine hiç yer verilmemiştir. Görsel 3'te 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında empati becerisinin yer aldığı metin veya değerlendirme sorularının görselleri de verilmiştir.

Empati, kendimizi karşıdaki kişinin yerine koyarak olaylara onun bakış açısıyla bakmaktır. Empatinin gerçekleşebilmesi için o kişinin bakış açısını, dünyasını, düşüncelerini doğru anlamamız, yüz ifadelerini ve beden dilini kullanarak onu anladığımızı ifade etmemiz gerekir. İletişimin en önemli ögesi empatidir. Bir anlamda, dış dünyayı karşımadaki kişinin penceresinden görmeye çalışmaktır. Kurulan bu duygu ortaklığı, iletişimi güçlü kılar. Sorununu ifade eden birine sorular sormaktan, öğüt vermektten, öneri getirmekten, takma kafanı deyip sorunu önemsememektten daha doğru olan, onu anladığını ifade eden cümleler kurmaktır. Günlük yaşamda insanların birbirini anlayabilmesi için empati kurmaları gerekir. Empati kuran insanlar, diğer insanları daha iyi anlar ve onlarla olumlu ilişkiler kurarlar. Empati kuranlar, iletişimde buldukları kişileri yargılamaz, o kişilerin içinde bulunduğu durumu daha iyi anlamaya çalışırlar.

Görsel 3: Empati Becerisine Yönelik Ders Kitabı Metni

7. sınıf ders kitabında Birey ve Toplum öğrenme alanında sayfa 14'te yer alan Görsel 3'te verilen metinde empati kavramının tanımı yapıp, iletişim ve insan ilişkilerindeki öneminden söz edilmiştir.

Beceri, tutum ve davranışlar	1	2	3	4	5
İletişim başlatmak için girişken davranırım.					
Açık iletişimi benimserim.					
Konuşurken sabırlı davranırım.					
Bireysel farklılıklara saygı gösteririm.					
Bireysel haklara saygı duyarım.					
Başkalarının özel hayatına saygı gösteririm.					
Karşımdaki kişiyi dikkatle dinlerim.					
İletişimi sürdürürebilmek için etkin sorular sorarım.					
Duygu, düşünce ve inançlarımı samimiyetle ifade ederim.					
Empati kurarım.					
Doğru yer ve zamanda konuşurum.					
"Ben dili" ni kullanmayı tercih ederim.					
Konuşmalarımın beden dilim uyumludur.					
Tutarlı ve kararlı davranırım.					
Bana uygun gelmeyen görüşleri karşımdakini kırmadan reddederim.					
İletişim esnasında karşımdaki kişiyle göz teması kurarım.					
Çevremdeki insanlarla uyum içinde olmayı tercih ederim.					

Görsel 4: Empati Becerisine İlişkin Ders Kitabı Etkinliği

7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında sayfa 17’de yer alan Görsel 4’te, “Etkinlik Zamanı” kısmında hazırlanan etkinlikle öğrencilerin empati kurma düzeyleri ölçülmeye çalışılmış ve bu kapsamda öğrencilerin empati kurma becerisinin önemini fark etmeleri hedeflenmiştir.

Aşağıdaki I. grubu II. grup ile örnekteki gibi eşleştiriniz.

I. grup	II. grup
12. a Empati	1. ☐ Sohbet etme
b Radyo	2. a Başkasının yerine kendini koyma
c Sözlü iletişim	3. ☐ Kitle iletişim araçlarının tümü
ç Medya	4. ☐ Kitle iletişim araçlarından biri
d Düşünce ve ifade özgürlüğü	5. ☐ Medyanın mesajlarını anlayıp değerlendirebilme
e Medya okuryazarlığı	6. ☐ Fikirlerini açıkça ifade etme
	7. ☐ Kitap okuma

Görsel 5: Empati Becerisine İlişkin Ünite Sonu Değerlendirme Sorusu

Görsel 5’te verilen görsel, 7. sınıf ders kitabında sayfa 31 ‘de Öğrendiklerimi Uyguluyorum bölümünde ünite sonu değerlendirme sorusu olarak verilmiştir. Görsel 5’te öğrencinin eşleştirme yaparak empati kavramının tanımını öğrenmesi amaçlanmıştır.

Ç. Doğru cevabın bulunduğu seçeneği işaretleyiniz.

13. 7. sınıf öğrencisi olan Oğuzhan arkadaşlarıyla iletişimde bazen sorunlar yaşamaktadır. Oğuzhan’ın iletişim kurarken tercih ettiği davranışlar maddeler halinde aşağıda verilmiştir. Oğuzhan’ın olumlu iletişim kurabilmesi için hangi davranışlarını değiştirmesi gerekir?

I. Empati kurma
II. Lakap takma
III. Ögüt verme
IV. Göz teması kurma
V. Emir cümlesi kurma

A) II-III-IV B) II-III-V C) I-II-V D) I-II-III

Görsel 6: Empati Becerisine İlişkin Ünite Sonu Değerlendirme Sorusu

Görsel 6’da, 7. sınıf ders kitabında sayfa 32’de yer verilen bu soru da, olumlu iletişim için gerekli olan davranışlar kapsamında empati kurma becerisine yer verilerek öğrenciye empati kurmanın olumlu iletişim kurabilmeleri için gerekliliği aktarılmaya çalışılmıştır.

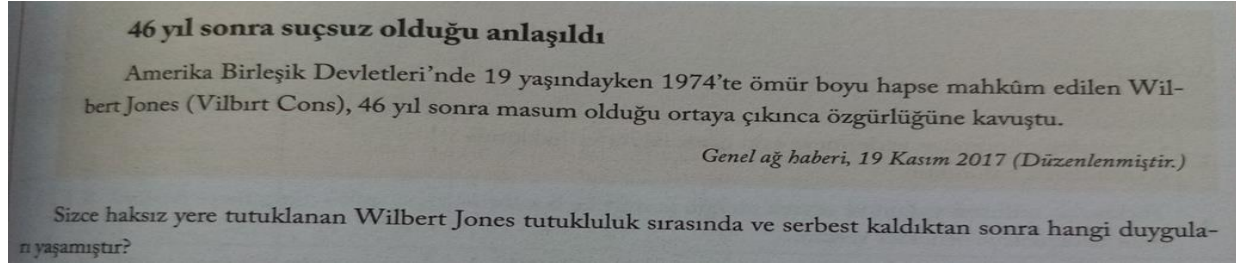
D. Aşağıdaki soruların cevaplarını defterinize yazınız.

18. Genel ağın sizin hayatınızdaki yeri nedir? Açıklayınız.

19. İletişimde empati kurmanın önemi nedir? Açıklayınız.

Görsel 7: Empati Becerisine Yönelik Değerlendirme Sorusu

Görsel 7’de yer alan soruya 7. sınıf ders kitabınının 33. sayfasında yer verilmiştir. Olumlu bir iletişimin vazgeçilmez unsurlarından biri olan empati becerisinin önemi öğrencilere sorularak empati becerisinin önemini kavramaları hedeflenmiştir.

Görsel 8: Empati Becerisine Yönelik Ders Kitabı Metni

Görsel 8’de yer alan görsel, 7. sınıf ders kitabında sayfa 121’de İnsanlar, Yerler ve Çevreler öğrenme alanında yer alan bir etkinlikten alınmıştır. Etkinlikte öğrencilerin kendilerini haksız yere tutuklanan ve sonrasında serbest kalan bir tutuklunun yerine koymaları istenerek empati becerilerini geliştirmek hedeflenmiştir.

4.4. 5, 6 ve 7. Sınıf Sosyal bilgiler Ders Kitaplarında Empati Kelimesinin Kullanılma Sıklığı

İncelenen 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında, “empati” kavramının öğrenme alanlarına göre yer alma sıklığı Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. 5,6 ve 7. Sınıf Sosyal bilgiler Ders Kitaplarında “Empati” Kelimesinin Kullanılma Sıklığı

Öğrenme Alanları							
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
	Birey ve Toplum	Kültür ve Miras	İnsanlar, Yerler ve Çevreler	Bilim, Teknoloji ve Toplum	Üretim, Dağıtım ve Tüketim	Etkin Vatandaşlık	Küresel Bağlantılar
5. sınıf	-	-	-	-	-	-	-
6. sınıf	-	-	-	-	-	-	-
7. sınıf	10	-	-	-	-	-	-

Tablo 5’te, “empati” kelimesinin incelenen 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarından en sık 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında kullanıldığı görülmüştür. 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında “empati” kelimesinin en sık kullanıldığı öğrenme alanı Birey ve Toplum öğrenme alanı olmuştur. 7. sınıf, Birey ve Toplum öğrenme alanında “empati” kelimesi toplam on defa geçmiştir. 7. sınıfa ait diğer öğrenme alanlarında (Kültür ve Miras, İnsanlar, Yerler ve Çevreler, Bilim, Teknoloji ve Toplum, Üretim, Dağıtım ve Tüketim, Etkin Vatandaşlık, Küresel Bağlantılar) “empati” kelimesi hiç kullanılmamıştır.

Tablo 5’te yer alan verilere bakıldığında 5 ve 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında “empati” kelimesinin hiçbir öğrenme alanında kullanılmadığı görülmektedir.

Sonuç ve Tartışma

Bu çalışmada, 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim programı kapsamında yer alan beceriler arasında bulunan empati becerisinin, 2020-2021 Eğitim-Öğretim yılında 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer verilme durumu tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışma sonucunda, incelenen sosyal bilgiler ders kitaplarında empati becerisine bazı öğrenme alanlarında yer verilirken bazı öğrenme alanlarında hiç yer verilmediği ortaya konulmuştur. Bu sonuca dayanarak, Sosyal bilgiler ders kitaplarında empati becerisinin sistematik bir dağılımdan uzak olduğu ifade edilebilir. Nitekim Aydemir (2017), çalışmasında sosyal bilgiler ders kitaplarını beceriler açısından incelemiştir. Çalışma sonucunda, ders kitaplarında yer alan etkinliklerin becerilerin tamamını kapsamadığı, becerilerin ünitelere eşit dağıtılmadığı, ders kitaplarında becerilere yer verilirken öğrencilerin gelişim düzeylerinin göz önüne alınması gerektiği ve ders kitaplarının beceriler açısından geliştirilip öğretim programına göre revize edilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Çalışma kapsamında incelenen 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında, empati becerisi konusunda hiçbir metin, etkinlik, görsel, diyalog ve sorunun yer almadığı görülmüştür. 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında ise yalnızca iki öğrenme alanında (İnsanlar, Yerler ve Çevreler, Etkin Vatandaşlık) empati becerisiyle ilgili etkinliğin yer aldığı görülmüştür. 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında da yalnızca iki öğrenme alanında (Birey ve Toplum, İnsanlar, Yerler ve Çevreler) empati becerisiyle ilgili etkinliğe yer verildiği görülmüştür. Çelikkaya ve Kürümlüoğlu (2017), çalışmalarında sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan yedi tema ve yirmi bir alt temayı incelemişlerdir. Yapılan çalışma da becerilerin kitaplarda yer verilme durumu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada incelenen kitaplarda, empati becerisine, 6.sınıf ve 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer verilirken, 5.sınıf sosyal bilgiler ders kitabında hiç yer verilmediği ortaya konulmuştur. Altay (2020), tarafından yapılan, çalışma da 2020-2021 yılında Sosyal Bilgiler derslerinde ortaokulda okutulan ders kitaplarında becerilerin yer alma durumu incelenmiştir. Çalışma da 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında empati becerisine hiç yer verilmediği, 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında ise en fazla yer verilen becerilerden birinin empati becerisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmada ise Çelikkaya ve Kürümlüoğlu (2017) ve Altay (2020) tarafından yapılan çalışma sonuçlarının aksine, 5 ve 7.sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında empati becerisine yer verilirken, 6.sınıf sosyal bilgiler ders kitabında empati becerisine hiç yer verilmediği ortaya konmuştur. Bu farklılığın, çalışmalarda incelenen kitapların yayınevlerinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Çalışma sonucunda elde edilen veriler göz önüne alındığında, birincil kaynak olarak kullanılan ders kitaplarında empati becerisinin yeterli düzeyde yer almadığı görülmüştür.

5, 6 ve 7. sınıf öğrenme alanı olan Birey ve Toplum öğrenme alanında çoğunlukla insan ilişkileri, öğrencilerin çevrelerinde olan olaylara karşı duyarlılığı, aile-toplum ilişkileri yer almasına rağmen, empati kavramının, incelenen kitaplardan sadece 7. sınıf ders kitabında yer aldığı görülmüştür. 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında “empati” kelimesinin en sık kullanıldığı öğrenme alanı Birey ve Toplum öğrenme alanı olmuştur. Etkin vatandaşlar yetiştirmenin hedeflendiği sosyal bilgiler dersinde, becerilerin önemi kaçınılmazdır.

Bu çalışma da elde edilen bulgulara dayanarak, sosyal bilgiler ders kitaplarında empati becerisine yeteri kadar yer verilmediği söylenebilir. İnsan ilişkilerinin ve yaşam pratiklerinin öğretilmesinde önemli bir yeri olan sosyal bilgiler dersinde empati becerisine daha fazla yer verilmesinin, öğrencilere insan ilişkilerinde daha fazla katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Sosyal bilgiler dersinde en fazla kullanılan materyal olan ders kitaplarının, bu husus dikkate alınarak hazırlanması oldukça önemlidir.

Öneriler

Bu çalışmanın sonucunda, elde edilen bulgular ışığında şu önerilerde bulunulabilir;

1. Öğrencilerin sosyal ilişki bilgilerini öğrendikleri bir ders olan sosyal bilgiler ders kitaplarında, empati becerisine daha fazla yer verilebilir.
2. Öğretmenlerin ders anlatırken en çok yararlandıkları kaynak olan ders kitaplarında empati becerisiyle ilgili sadece tanım yapılmayıp, daha fazla uygulamalı etkinliklerle öğrenciye bu beceri kazandırılabilir.
3. Öğrencilerin becerileri öğrenebilmelerinin en iyi yollarından birinin kendilerinin aktif rol alacağı etkinlikler olduğu göz önüne alınırsa, bu konuda ders kitaplarında öğrenciye daha çok sorumluluk ve görev verilerek, empati becerisini somutlaştırılarak yaşam pratiğine dökülmesi sağlanabilir.
4. Öğrencilerin gerek bilişsel gerek duyuşsal becerilerinin geliştirmek için daha fazla empati becerisiyle ilgili etkinliklere yer verilebilir.

Kaynakça

- Akbuğa, M. (2010). İlköğretim Dördüncü ve Beşinci Sınıf öğretmenlerin Sosyal bilgiler Ders Kitaplarına İlişkin Görüşleri. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Aydemir, M. (2017). Ortaokul Sosyal bilgiler Ders Kitaplarının Ortaokul Sosyal bilgiler Dersi Öğretim Programında Yer Alan Beceriler Açısından İncelenmesi, *International Journal of Contemporary Educational Studies, (IntJCES)*, 3(2), 1-17.
- Altay, N. (2020). Ortaokul Sosyal bilgiler Ders Kitaplarının Beceriler Açısından İncelenmesi, *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41, 276-291.
- Büyükalın, S. F. Ders Kitabı ve Öğretim Programı İlişkisi. Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara, 2003.
- Chen, C. (2003). A Constructivist Approach to Teaching: Implications in Teaching Computer Networking. *Information Technology, Learning and Performance Journal*, 21(2), 17-27.
- Çalışkan, H. ve Uymaz, M. (2018). Bilgiler Öğretmen Adaylarının “Empati” Kavramına İlişkin Algılarının Metaforlar Aracılığı ile Belirlenmesi. *Journal of Multidisciplinary Studies in Education*, 2 (4), 80-91.
- Çatlak, İ. H. ve Yiğit, E. Ö. (2017). Sosyal bilgiler Öğretmen Adaylarına Empati Becerisi Ve Farklılıklara Saygılı Olma Değerinin Kazandırılmasında Storyline Yönteminin Etkisi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17 (4), 1794-1819.
- Çelikkaya, T., Yıldırım, T. ve Kürümlüoğlu, M. (2019). Öğrenciler ve Sosyal bilgiler Öğretmenlerinin Programdaki Becerilere İlişkin Beceri Hiyerarşileri, Gerekseleri ve Önerileri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1),111-132.
- Çelikkaya, T, Kürümlüoğlu, M. (2017). Sosyal bilgiler Öğretim Programında Kazandırılması Hedeflenen Alan Becerilerine Kitaplarda Yer Verilme Durumu. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (40), 141-158.
- Demir, Y. ve Atasoy, E. (2018). 5. Sınıf Sosyal bilgiler Ders Kitabının (2017) Değerlendirilmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31 (2), 753-780.
- Elikesik, M. ve Alım, M. (2014). Sosyal bilgiler Öğretmenlerinin Empatik Becerilerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (3), 167-180.
- Ertürk, M. ve Güler, E. (2017). 5. 6. ve 7. Sınıf Sosyal bilgiler Ders Kitaplarının Öğretmen Görüşlerine Göre İncelenmesi (Muğla İli Örneği). *Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2017 (8), 64-76.
- Gelen, İ. (2002). Sınıf Öğretmenlerinin Sosyal bilgiler Dersinde Düşünme Becerilerini Kazandırma Yeterliklerinin Değerlendirilmesi, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(10), 100-119.

- Gülersoy, A. E. (2013). İdeal Ders Kitabı Arayışında Sosyal bilgiler Ders Kitaplarının Bazı Özellikler Açısından İncelenmesi. *International Journal of New Trends in Arts, Sports and Science Education*, 2 (1), 8-26.
- Güzel, D. ve Şimşek, A. (2014). Milli Eğitim Şûralarında Ders Kitapları. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23 (23), 172-216.
- Hayırsever, F. ve Kısakürek, M. A. (2014). Sosyal bilgiler ders kitabının, ilköğretim programında kazandırılması hedeflenen beceriler açısından değerlendirilmesi. *Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Çalışmaları Dergisi*. 4 (8), 23-42.
- İncekara, S. & Karatepe, A. (2013). Sosyal bilgiler Öğretmenlerinin Yeni Program Temelinde Ders Kitaplarına Yönelik Düşünceleri. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 0 (21), 46-64.
- Kabapınar, Y. (2005). Uygulama ve Değerlendirme Ölçütleriyle Hayat Bilgisi ve Sosyal bilgiler Öğretiminde Kullanılabilecek Bir Öğretim Yöntemi Olarak Empati. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 3(9), 119-142.
- Kabapınar, Y., Tabak, E. ve Yavuz, B. (2019). Öğrencilerde Empati Becerisini Geliştirme Temelli Bir Teknik Olarak Görsel Öykü: Örnek Uygulamalar. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (2), 58-80.
- Karabacak, N. ve Turan, İ. (2007). "İlköğretim Birinci Kademe Sosyal bilgiler Ders Kitaplarının Sınıf Öğretmenliği Öğretmen Adaylarına Göre Bir Değerlendirmesi". *Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16, 209-233.
- Kasatura, İ. (1998). Okul Başarısından Hayat Başarısına Başarıyı Yaratan ya da Engelleyen Etkenler, Nobel Yayınları, Ankara, s.153.
- Kayabaşı, B. (2003). İlköğretim okulu sosyal bilgiler ders kitapları ile ilgili öğretmen ve öğrenci görüşleri. (Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Keskin, C. S. (2007). Sosyal bilgiler Derslerinde Empati Becerisine Dayalı Öğretim Tekniklerinin Kullanılması, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. (Doktora Tezi), 4-318.
- Kılıç, S. (1999). İlköğretim 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarına ilişkin sınıf öğretmenlerinin ve müfettişlerin görüşleri (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Koca, N. ve Daşdemir, İ. (2017). Sosyal bilgiler Lisans Öğrencilerinin Sosyal bilgiler Ders Kitaplarının Etkililiğine İlişkin Görüşleri. *TURAN-SAM: Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 9(35), 144-155.
- Yıldırım, T. ve Konuk, Y. (2018). Empati Becerisine Dayalı Etkinliklerle Desteklenen Sosyal bilgiler Öğretiminin Öğrencilerin Çevre Bilincine ve Akademik Başarılarına Etkisi. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 2 (2), 57-69.
- Özdemir, M. (2010). Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (1), 323-343.
- Özer, M. A., ve Allahverdi, K. (2009). Geleneksel ve Yapılandırmacı Eğitim Anlayışı ile Hazırlanan 7. Sınıf Sosyal bilgiler Ders Kitaplarının Ders Öğretmenlerinin Görüşlerine Göre Değerlendirmesi. 17. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi, Mayıs 2009, Sakarya.
- Pala, A. (2008). Öğretmen Adaylarının Empati Kurma Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23 (23), 13-23.
- Pehlivan, A. ve Kolaç, E. (2016). Açık-Örgün Eğitim Sosyal bilgiler Ders Kitapları ve Öğretim Programında Somut Olmayan Kültürel Miras Öğeleri. *Turkish Studies*, 11(19), 655-670.
- Sak, R., Sak, İ., Şendil, Ç. ve Nas, E. (2021). Bir Araştırma Yöntemi Olarak Doküman Analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4(1), 227-256.
- Sağlam, H., Bilgili, A. (2010). Aktif Öğrenmeyi Temel Alan Yapılandırmacı Yaklaşımın Sosyal Bilgiler Öğretimine Yansımaları. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 0(14), 271-285.
- Schultz, P. W. (2000). Empathizing With Nature: The Effects Of Perspective Taking On Concern For Environmental Issues. *Journal of Social Issues*, 56 (55), 391-400.

- Selçuk, Z., Palancı, M., Kandemir ve M., Dünder, H. (2014). Eğitim ve Bilim Dergisinde Yayınlanan Araştırmaların Eğilimleri: İçerik Analizi, *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 39(173), 430-451.
- Şeker, K. (2010). Tarih ve Sosyal bilgiler Öğretiminde Empati. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 0 (2), 91-105.
- Taş, A. M. (2007). Yeni Sosyal bilgiler Ders Kitaplarına İlişkin Öğretmen Görüşlerinin Belirlenmesi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (17), 519-532.
- Tural, A. (2016). Yapılandırmacı Yaklaşımı Benimseyen Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Sürecine İlişkin Öğrenci Görüşleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 19(2), 29-40.
- Uğur, A. (2007). Oluşturmacı Sosyal bilgiler Öğretiminde Örnek Olay İncelemesi Tekniği Kullanımının Öğrencilerin Empatik Düşünme Becerilerine Etkisi: Bir Eylem araştırması (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Uymaz, M. ve Çalışkan, H. (2018). Sosyal bilgiler Öğretmen Adaylarının “Empati” Kavramına İlişkin Algılarının Metaforlar Aracılığı ile Belirlenmesi. *Journal of Multidisciplinary Studies in Education*, 2(4), 80-91.
- Uzun Turan, A. N. (2003) İlköğretim Altıncı ve Yedinci Sınıf Öğrencileri ile Sosyal bilgiler Öğretmenlerinin Sosyal bilgiler Ders Kitaplarına İlişkin Görüşleri. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Wach E. (2013). Learning about qualitative document analysis. *IDS Practice Papers*. 2-9.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H., *Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık (9.baskı), Ankara, 2013.
- Yıldız, A. (2005). İlköğretim 7. Sınıf Sosyal bilgiler Ders Kitaplarının Niteliğinin ve Bununla İlgili Öğretmen-Öğrenci Görüşlerinin Değerlendirilmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yılmaz, S. (2016). Sosyal bilgiler Öğretiminde Empati. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2 (4), 1-19.